

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

QEYRİ-NEFT SEKTORUNDA İNVESTİSİYA QOYULUŞLARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

İxtisas: 5304.01 – İqtisadi fəaliyyət növləri

Elm sahəsi: İqtisad elmləri

İddiaçı: **İlqar Vaqif oğlu Sadıqov**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin “İqtisadiyyat və vergi işi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
İsa Hüseyn oğlu Alıyev

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Zakir Məcid oğlu Nəcəfov

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ramil Hacırza oğlu Quliyev

iqtisad elmləri namizədi, dosent
Bəxtiyar Vəli oğlu İsmayılov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 1.11 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri:
imza **Yadulla Həmdulla oğlu Həsənlı**
əməkdar elm xadimi,
iqtisad elmləri doktoru, professor

Dissertasiya şurasının elmi katibi:
imza **Rəşad Aktiv oğlu Hüseynov**
iqtisad elmləri namizədi

Elmi seminarın sədri:
imza **Heydər Sərdar oğlu Həsənov**
iqtisad elmləri doktoru, professor

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafının təmin olunmasında qeyri-neft sektoru mühüm təsir amili kimi çıxış edir. Qeyri-neft sektorunun müasir tələblər baxımından inkişafı bu sahəyə olan investisiya qoyuluşları sahəsində daha səmərəli siyasət yeridilməsini aktuallaşdırmaqdadır. Sektor üzrə həyata keçirilən tədbirlərin səmərəli investisiya siyasəti üzərində qurulması bu sahədə müasir texnologiyaların tətbiqinə, innovasiyaların təşviqinə əsaslı şəkildə səbəb olar.

Xarici iqtisadçı alimlərdən F.Kotler, M.Porter, C.Limbden, A.Peçei, M.Ceremi və digərlərinin baxışlarında iqtisadiyyat və sənaye sektorunun inkişafında iqtisadi tərəqqi kimi məsələlər diqqət mərkəzində saxlanılır. Rus iqtisadçılarından Abalkin V.İ., Busıgin A.B., Bulatov A.S., Bulatov V.V., Farxutinov R.A., Nikolayev A.S., Morozov M.N., Merkulov Y.S. , Livençev N.N., Kolesnikova L.A., Qribov V.D. və digərlərinin tədqiqatları da diqqətəlayiqdir. Onlar iqtisadiyyat ilə yanaşı, sənaye sahələrinin inkişafı və investisiya qoyuluşları ilə bağlı apardıqları önəmli tədqiqatları ilə çıxış edirlər. Azərbaycanlı iqtisadçılardan Ələsgərov A.K., Səmədzadə Z.Ə., Nuriyev Ə.X., Quliyev T.Ə., Quliyev E.A., Aliyev İ.H., Əliyev Ş.T., Əliyev T.N., Ataşov B.X., Yüzbaşova G.Z., Kərimov E.Ə., Sultanova R.P. onların tədqiqatlarında iqtisadiyyat sahələrinin, o cümlədən qeyri-neft sektorunun inkişaf problemləri məqsədli şəkildə araşdırılır. Müasir təcrübə göstərir ki, bütün bu kimi tədqiqatlar xüsusi əhəmiyyət kəsb etsədə, lakin biləvasitə qeyri-neft sektorunun inkişafı və onun investisiya təminatının artırılması ilə bağlı araşdırmalara ehtiyac vardır.

Qeyri-neft sektorunun və sənayenin inkişafı ilə bağlı konseptual baxışlar son əlli ildə daha çox öz müasirliyi ilə diqqəti cəlb edir. Klassik iqtisadçıların iqtisadiyyat sahələri ilə yanaşı, sənayenin inkişafına olan baxışları da öz əhəmiyyətliyi ilə nəzərə çarpır. Jan Kondorse iqtisadi inkişafın sənaye-industrial sistemi ilə bağlılığının zəruriliyini əsaslandırır. Adam Smit inkişaf prosesində yeniliyə və təkamülə üstünlük ifadə etməklə, texniki tərəqqini, səmərəli və məhsuldar əməyi zəruri hesab edir. David Rikardo tədqiqatlarında müasir texnologiyaların sənayeyə tətbiqinin səmərəli və

məqsədəuyğun olmasını qabartmaqla, bu prosesin müsbət nəticələrə gətirəcəyini irəli sürür. İ.A.Şumpeter yeni məhsul istehsalını və satış bazarlarının genişlənməsini bilavasitə müasir istehsal prosesinin yaranması ilə sıx əlaqəli olduğunu gündəmə gətirir. Sənayenin texniki-texnoloji inkişafının mənfəət nəticələrə səbəb olması kimi baxışlar da klassik yanaşmalarda öz yerini almaqdadır. K.Marks belə baxışları dərinləşdirir və onun fikirlərinə A.Sovi də öz münasibətini ifadə edir. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq iqtisadi inkişaf nəzəriyyələrində tədricən ekoloji amillər ön plana çəkilir, resursların bərpasının vacibliyi əsaslandırılır. İqtisadiyyatın inkişafında müasir texnologiyalardan və təbii resurslardan istifadəyə olan baxışlarda tam başqa bir istiqamət də diqqəti çəkməkdədir. Bu təbii resursların istifadəsinə dayanıqlı yanaşma və onların gələcək nəsillərə də çatdırılması kimi mühüm baxışlardır. Fransis Bekon təbiət və onun resurslarından istifadə insanı ya onun quluna, ya da dağdıcı qüvvəsinə çevirməsi kimi baxışları irəli sürür. Hegel sənayenin sürətli inkişafının təmin edilməsi ilə bağlı yarana biləcək ciddi təhlükələri əsaslandırır. Təbiətdən və onun potensialından səmərəli istifadə olunması kimi baxışları C.S.Mill də qeyd edir. İqtisadi inkişafın sürətlənməsi ilə yarana biləcək ekoloji problemlərin, fəsadların ciddiliyi F.Engelsin də baxışlarında yer alır. T.Ruzvelt, N.İ.Buxarin təbii resursların səmərəsiz və amansız istifadəsinin yol verilməz olması baxışlarını irəli sürürlər. Vladimir Vernadski öz fikirlərini daha çox dayanıqlı inkişafın formalaşması üzərində qurur. Akademik Həsən Əliyevin 1970-ci illərdəki konseptual baxışlarında iqtisadi inkişafda təbiətə qayğı ilə yanaşma zərurətləri ön plana çəkilir. 1970-ci illərdən başlayaraq nəzəri-konseptual baxışlarda iqtisadiyyatın inkişafına dayanıqlıq məqamından yanaşma daha çox diqqəti cəlb edir. Yüzdən artıq mütəxəssisi birləşdirən Roma klubunun üzvlərinin tədqiqatları da bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının müasir inkişafının təmin edilməsi qeyri-neft sektorunun əsas aparıcı qüvvəyə çevrilməsini zəruriləşdirməkdədir. Bu sektora olan son baxışlar, xüsusi ilə dünya bazarlarında neftin qiymətində baş verən ciddi dəyişikliklər də artıq bu mövqeyi özündə ehtiva edir. Neft-qaz sektorunun aparıcı rolunun azaldılması və digər iqtisadiyyat sahələrinin inkişafına üstünlük verilməsi Azərbaycanda son dövrlərdə qəbul olunan konseptual sənədlərdə, dövlət proqramlarında və strateji yol xəritələrində daha aydınlığı ilə seçilir. Bu

baxımdan iqtisadiyyatda karbohidrogen ehtiyatlarının ixracından mövcud asılılığın aradan qaldırılması zərurətləri və bunun da daha çox qeyri-neft sektoru ilə əlaqələndirilməsi baxışları öz aktuallığı ilə çıxış edir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən təsdiq edilən bir çox konseptual sənəd və strateji yol xəritələrində qeyri-neft sektorunun inkişafında dayanıqlılıq, davamlılıq amilləri ön plana çəkilir. Bütün bu kimi amillər nəzərə alınmaqla, qeyri-neft sektorunun inkişafının bu sahədəki investisiya qoyuluşlarının təkmilləşdirilməsilə sıx bağlılığı dissertasiya işinin hazırlanmasını daha da aktualaşdırmışdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi: qeyri-neft sektorunun müasir inkişaf səviyyəsini, meyillərini tədqiq edib qiymətləndirmək və bu sahənin investisiya təminatının yaxşılaşdırılması üçün əhəmiyyət kəsb edən təklif və tövsiyələri müəyyən etməkdir. Dissertasiya işinin məqsədinə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- Qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı mövcud nəzəri-metodoloji əsaslarının tədqiqi;
- Dayanıqlı inkişaf konsepsiyası və qeyri-neft sektorunun inkişafı üzrə formalaşan baxışların qiymətləndirilməsi;
- Qeyri-neft sektorunun investisiya fəallığının təmini sahəsində müasir mənbələrin tədqiqi;
- Müasir dünya təcrübəsində investisiya fəaliyyətinin təşkili və inkişaf xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun təşkili və tənzimlənməsi üzrə vəziyyətin qiymətləndirilməsi;
- Ölkədə qeyri-neft sektorunun müasir inkişaf səviyyəsinin və meyillərinin təhlili;
- Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun investisiya fəallığı vəziyyətinin qiymətləndirilməsi;
- Qeyri-neft sektorunun investisiya təminatının inkişafına mane olan problemlərin müəyyən edilməsi.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işinin hazırlanmasında statistik, analitik, müqayisəli və sistemli qiymətləndirmə, retrospektiv təhlil və məntiqi araşdırma kimi metodlarından istifadə olunub. Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadiyyat, Maliyyə Nazirliklərinin və digər

dövlət qurumlarının, Mərkəzi Bankın hesabat məlumatları, beynəlxalq maliyyə institutların informasiyaları təşkil edir.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikasının qeyri-neft sektorunun inkişafı və bu sahədə investisiya siyasəti ilə bağlıdır. Qeyri-neft sektorunda investisiya siyasətinin müasir vəziyyətinin tədqiqi və bu sahədə əməli təkliflərin verilməsi dissertasiya işinin əsas predmetidir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas elmi müddəalar:

1. Qeyri-neft sektorunun inkişafına dayanıqlı inkişaf konsepsiyasından baxmaq zəruridir.

2. Qeyri-neft sektorunun investisiya fəallığı bu sahədəki mənbələrin müəyyən olunması ilə bağlıdır.

3. Müasir təcrübədə investisiya fəaliyyətinin inkişaf xüsusiyyətləri fərqlidir.

4. Qeyri-neft sektorunun tənzimlənməsində hüquqi əsasların rolu yüksəkdir.

5. Qeyri-neft sektorunun inkişafı bu sahənin investisiya tələbatı ilə sıx bağlıdır.

6. Qeyri-neft sektoruna yatırılan investisiya qoyuluşlarında fərqliliklər mövcuddur.

7. Qeyri-neft sektorunun investisiya təminatının yaxşılaşdırılması bu sahədəki inkişaf istiqamətlərinin müəyyən olunmasını zəruriləşdirir.

8. İncə investisiya fəallığının artırılması mövcud hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsini vacibləşdirir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin başlıca elmi yenilikləri aşağıdakılardan ibarətdir:

➤ Qeyri-neft sektorunun dayanıqlı, ənənəvi və müasir inkişafı baxımından baxışlar irəli sürülmüşdür;

➤ Qeyri-neft sektorunun müasir investisiya siyasətinin hazırlanması və həyata keçirilməsi yolları müəyyən edilmişdir;

➤ Qeyri-neft sektorunda investisiya fəallığının artırılması ilə bağlı fond bazarının təşkili və inkişafı üzrə təkliflər ifadə olunmuşdur;

➤ Qeyri-neft sektorunda innovativ inkişafın investisiya təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətləri müəyyən edilmişdir;

➤ Qeyri-neft sektorunda investisiya fəallığının artırılması ilə bağlı hüquqi bazanın təkmilləşdirilmə istiqamətləri irəli sürülmüşdür.

Tədqiqat işinin nəticələrinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti.

Dissertasiya işinin nəticələri ölkədə qeyri-neft sektorunun investisiya təminatının təkmilləşdirilməsinin, bu sahələrin inkişafının müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasının elmi-praktiki əsaslarını müəyyən etməyə geniş imkanlar yaradır. Tədqiqat işinin nəticələri ölkədə qeyri-neft sektoruna daxil olan subyektlərinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə və səmərəliliyinin artırılmasına, bu sahədə investisiya cəlbediciliyinin yaxşılaşdırılmasına əhəmiyyətli şəkildə təsir edər. Tədqiqatın materiallarından investisiya mühitinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı hüquqi-metodoloji sənədlərin hazırlanmasında, qeyri-neft sektoru üzrə tədris-metodik vəsaitlərinin tərtibində də istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin aprobeşiyası və tətbiqi. Dissertasiya işi ilə bağlı 9 elmi məqalə və tezis nəşr edilmişdir. Dissertasiya işinin nəticələri “FAB Boya və Kimya Sənayesi” MMC-də müzakirə olunmuşdur. Dissertasiya işinin nəzəri və praktik nəticələrindən irəli gələn təkliflərin və tövsiyələrin tətbiqi ilə bağlı “FAB Boya və Kimya Sənayesi” MMC-nin rəhbərliyi (direktor Kənan Məhərrəmov: №038, 20.04.2018) tərəfindən tədqiqatçıya müvafiq tətbiq arayış təqdim olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı: Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin “İqtisadiyyat və vergi işi” kafedrası

Dissertasiya işinin məntiqi və struktur əsasları. Dissertasiyanın məntiqi əsasları tədqiqatın predmetinə, obyektinə, məqsəd və vəzifələrinə görə müəyyən edilmişdir. Dissertasiya işi (**220033 işarə**) girişdən (14864 işarə), üç fəsildən (I fəsli 75489 işarə, II fəsli 69934 işarə, III fəsli 48171 işarə) səkkiz paraqrafdan, əldə olunan nəticələrdən (11575 işarə), istifadə olunan mənbə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. **Dissertasiya işi 140 səhifədən ibarət olmaqla, işin məntiqi və mahiyyətinə görə 2 şəkil, 3 cədvəl, 6 sxem, 11 diaqram və 12 qrafik tərtib edilmişdir.**

İŞİN ƏSAS İDEYALARI VƏ NƏTİCƏLƏRİ

1. Qeyri-neft sektorunun inkişafına dayanıqlı inkişaf konsepsiyasından baxmaq zəruridir. İqtisadi inkişafa olan əhəmiyyətli baxışların daha yeni, dayanıqlılıq baxımından qurulması artıq bir zərurət kimi qarşıya çıxmaqdadır. XIX əsrdən başlayaraq iqtisadi inkişaf

ilə bağlı nəzəriyyələrdə iqtisadi artımın və istehsalın genişlənməsinin bərpa olunmayan, ancaq geniş istismar olunan təbii resurslara söykəndiyi daha aydın formada əks olunmaqdadır. İqtisadi inkişafın sürətlə artdığı son iki əsr və bu inkişafıla bağlı yaranan və həlli getdikcə kəskinləşən problemlər, iqtisadi, sosial və ekoloji böhranlar artıq nəinki siyasətçiləri, həm də alimləri də bu haqda ciddi araşdırma aparılması haqda fikirlərə daha çox yönəltməkdədir. Təbiətin potensiallarından davamlı və məqsədli istifadə və bu resursların həm də gələcək nəsillər üçün qorunub saxlanma məsuliyyəti bir sıra alimlərin tədqiqatlarında öz ciddiliyi ilə qoyulur. Mill belə mövqedən çıxış edərək göstərir ki, “bütün cəmiyyətlər, millətlər və insanlar torpağın və onun potensiallarının sahibi deyil, yalnız istifadəçiləridir”¹. İqtisadi inkişafın sürətlənməsi və bu əsnada artımın genişlənməsi ilə və yarana biləcək ekoloji problemlər, fəsadlar F.Engelsin də diqqət mərkəzində durmuşdur². Akademik Həsən Əliyevdə artmaqda olan iqtisadi inkişafda təbiətin qorunub, saxlanma vacibliyini önə çəkir³.

Müasir inkişaf və ona əsaslanan qeyri-neft sektorunun inkişafı daha çox hazırkı və gələcək dövrlərin maraq və mənafeələrinə birgə söykənməlidir. Belə yanaşmalar dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Beynəlxalq təcrübədən yanaşdıqda bu konsepsiyanın inkişafında Q.Deylinin, C.Forresterin, D.X.Medouzanın, B.Berensanın, E.Pestelin əsərləri və yüzdən artıq mütəxəssisi birləşdirən Roma klubunun digər üzvlərinin tədqiqatları başlıca rol oynayıb. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyasında dayanıqlı inkişafın təmin edilməsinə yönəlmiş mühüm bir sənəd kimi çıxış edir. Qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsində təbii resurslardan səmərəli istifadə amili bu sənəddə daha da qabardılır. “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri”ndə də iqtisadi inkişafda ekoloji məqamlara xüsusi diqqət yetirilir.

Azərbaycan Respublikasının müasir inkişafının təmin edilməsi qeyri-neft sektorunun əsas aparıcı mövqeyi ilə bağlı olmalıdır. Bu sektora olan yeni baxışlar da artıq bu mövqeyi göstərməkdədir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu konsepsiya son on illərin irəli sürdüyü mühüm anlayış kimi

¹ Роббинс Л. История экономической мысли: лекции в Лондонской школе экономики / пер. с англ. — М.: Издательство Института Гайдара, 2013.

<https://www.twirpx.com/file/1710569/>.

² Ф.Энгельс «Диалектика природы». www.razumei.ru/files/others/pdf/.

³ Həsən Əliyev. *Həyacan təbii*. Bakı, 1976. <https://www.clb.az/dosyalar/1043.pdf>.

də özünü sübut edir. Çünki, neft-qaz ixracı üzərində öz iqtisadiyyatını quran ölkələr, əsasən də bir sıra MDB dövlətləri həmin sektorun aparıcı inkişafını xüsusilə diqqət mərkəzində saxlamaqdadırlar. Bu konsepsiya hələ ki, öz nəzəri və praktik mahiyyəti baxımından dərin tədqiqat predmeti kimi çıxış etməsə də, lakin onun araşdırılması iqtisadi siyasətin müəyyən olunmasında əsas istiqamətlərdən biri olaraq qəbul edilməkdədir.

Qeyri-neft sektoru ilə bağlı olan ölkə və beynəlxalq səviyyəli baxışlar bu sahənin konseptual mahiyyətinə belə yanaşmanı ifadə etmək imkanı yaradır: qeyri-neft sektoru əksər ölkələrdə iqtisadiyyatın əsas aparıcı sahəsi olan neft sektoruna aid olmayan digər sahələri özündə birləşdirir. Bu sahələr həm də məhsul istehsalı və xidmətlər göstərilməsi baxımından da kommertiya yönümlü sahəvi mahiyyəti ilə də çıxış edir. Qeyri-neft sektorunun sahəvi mənşəyi öz fərqliliyi ilə də çıxış edir, belə ki, buraya iqtisadiyyatın ənənəvi, hazırədək mövcud olan sahələri ilə yanaşı, müasir sahələrini (İKT, kosmik və hərbi sənaye, geniş çeşidli xidmət sahələri və s.) də daxil etmək məqsədəuyğun hesab olunur.

2.Qeyri-neft sektorunun investisiya fəallığı bu sahədəki mənbələrin müəyyən olunması ilə bağlıdır. Qeyri-neft sektorunun investisiya fəallığı və inkişafı özünəməqsəd xarakteri daşımayıb, eyni zamanda istehsal və xidmət sahələrinin səmərəli inkişafına, makroiqtisadi göstəricilərin artırılmasına da səbəb olmalıdır. Bu sektorun fəaliyyət xüsusiyyətlərindən asılı olaraq investisiya qoyuluşları müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər. İntestisiya qoyuluşlarının sahəvi təsnifatı onların əsasını təşkil edən əlamətlərin seçilməsi ilə müəyyənəşdirilə bilər. Bu zaman investisiyaların yatırıldığı obyekt, əsas yəni bazis əlamət kimi səciyyələndirilməlidir. İntestisiya fəaliyyətinin sahəvi maraqların təmin olunması üzrə həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastrukturun, yəni ölkədə fond bazarının, investisiya və maliyyə qurumlarının, sığorta və pensiya fondlarının, dövlət və kommertiya banklarının müasir bazar tələblərinə görə fəaliyyəti vacib şərtlərdən hesab olunur. Qeyri-neft sektorunda istifadə olunan maliyyə investisiyaları qısa və uzunmüddətli formasına görə seçilməklə, pul vəsaitlərinin, maddi və digər dəyərlərin qiymətli kağızlara, səhmlərə, bank depozitlərinə, paylara qoyulması, habelə bir hüquqi şəxsin digər hüquqi şəxsə borc verməsi kimi də çıxış edir. Qeyri-neft sektorunda investisiyalar məqsədinə

və investorun bu prosesdə iştirak səviyyəsinə görə birbaşa və portfel investisiyalarına ayrılır. Müddətləri etibarilə investisiyalar qeyri-neft sektorunda da qısa, orta, uzun vaxt üçün nəzərdə tutula bilər ki, bu da konkret obyektin texniki-texnoloji xüsusiyyətləri ilə bilavasitə bağlıdır. Qeyri-neft sektorunda investisiya mənbələrini daxili və xarici baxımdan ilkin olaraq fərqləndirmək zəruridir. Qeyri-neft sektorunda da daxili və xarici investisiyaları makro və mikro səviyyə baxımından sistemləşdirmək məqsəduyğundur. Müasir şəraitdə qeyri-neft sektoru üzrə dövlət maliyyə-investisiya qoyuluşları birbaşa və dolaylı yolla həyata keçirilə bilər.

Son dövrlərdə dünya bazarlarında neftin qiymətinin kəskin aşağı düşməsi və ölkədə baş vermiş milli valyutanın devalvasiyası mövcud investisiya-maliyyə mənbələrinin məhdudlaşdırmasına da təsir etmişdir. Bu baxımdan yeni maliyyə-investisiya mənbələrinin tapılması və istifadəsinə ehtiyac yaranmışdır. İpoteka kreditləri investisiya mənbəyi kimi cəlbedici hesab olunur və o güzəştli və güzəştisiz şərtlərlə verilə bilər. Lizinq müasir investisiya fəaliyyətinin maliyyələşmə formalarından biri kimi öz cəlbediciliyi ilə fərqlənir. Vençur investisiyaları və maliyyələşmə mənbəyi artıq biznes sektorunun inkişafında mühüm rol oynamaqdadır. Françayzinq biznes fəaliyyətinin investisiyalaşmasında öz əhəmiyyətliliyi və stimulluğu ilə müşahidə olunmaqdadır. Müasir inkişaf şəraitində investisiya mənbələrindən səmərəli istifadə baxımından dövlətin investisiya siyasətində bu kimi amillərin nəzərə alınması öz zəruriliyi ilə çıxış edir: ölkənin investisiya tələbatının mütəmadi olaraq qiymətləndirilməsi; ölkədə yaradılan və investisiyaya yönələn maliyyə ehtiyatlarının təhlil olunması və qiymətləndirilməsi; məqsəduyğun investisiya mənbələrinin və investisiyaların prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi.

3. Müasir təcrübədə investisiya fəaliyyətinin inkişaf xüsusiyyətləri fərqlidir. Keçən əsrin ikinci yarısından etibarən bir çox ölkələrin iqtisadi siyasətinin strategiya və taktikasında həm daxili, həm də xarici investisiyalar üçün əlverişli mühitin yaradılması amili özünü göstərir. Xarici investisiyaları cəlb edən ölkələrin bu resurslardan səmərəli faydalanması prosesi özünü ikili istiqamətdə göstərir. İlkin olaraq, ölkə iqtisadiyyatına qoyulan, yaxud gələcəkdə qoyulması nəzərdə tutulan investi-

siyalardan maksimum faydalanmaq xətti, investisiya siyasətinin tənzimlənməsində başlıca şərtidir. Digəri isə, xarici kapitalın iqtisadiyyat sahələrinə cəlb olunmasının həvəsləndirilməsi prosesində həmin investisiyaların həcmi, şübhəsiz mühüm rol oynayır⁴. Müasir iqtisadi inteqrasiya və qloballaşma şəraitində tədricən vahid dünya təsərrüfatı sisteminin formalaşması reallığında, xarici investisiyalar üçün tədricən daha əlverişli mühitin yaradılması prosesinə bir çox ölkələrdə ardıcıl səylər göstərilə də, lakin Avropa Birliyi bu sahədə öz sərbəstlik imkanları səviyyəsinə görə daha üstünlüyü ilə fərqlənir. Investisiyaların cəlbi, istifadəsi və tənzimlənməsinin Avropa təcrübəsi konkret Avropa İttifaqının təmsalında, ayrı-ayrı ölkələrin kapital axınının sərbəst hərəkəti, habelə vahid bazar çərçivəsində digər ölkələrin iqtisadiyyatının müxtəlif sahəsinə yönəldilməsi bu fəaliyyətin təməlini təşkil edir. Avropa İttifaqı regional qrupuna daxil olan dövlətlər postsovet ölkələrində müxtəlif təyinatlı investisiya layihələri həyata keçirməkdə maraqlıdırlar.

ABŞ, Kanada, Meksikanın qarşılıqlı razılaşmaları əsasında Şimali Amerika regionunda yaradılan və fəaliyyət göstərən NAFTA (Azad Ticarət haqqında Şimali Amerika sazişi) təşkilatının, bu ölkələr arasında qarşılıqlı investisiya qoyuluşlarına dair şərtləri həmin sazişin xüsusi bölməsində əks olunmuşdur. Mövcud şərtlər üç əsas prinsipə əsaslanır: milli rejim statusu, ən əlverişli şərait, ayrı-seçkiliyə yol verilməməyi. NAFTA-nın son on ildə fəaliyyətini təhlil edən mütəxəssislərin tədqiqatları göstərir ki, bu ölkələrin istər region daxilində qarşılıqlı investisiya qoyuluşları, istərsə də bu region qruplaşmasına daxil olmayan digər xarici ölkələrlə investisiyalar sahəsindəki əməkdaşlığı sürətlənərək, daha dinamik bir xarakter almışdır⁵. Şimali Amerikanın yüksək inkişaf etmiş sənaye ölkəsi olan və müasir dünyanın “səkkizlər qrupuna” daxil Kanada, dünyanın müxtəlif ölkə və ərazilərində fərqli formada investisiya fəaliyyətini davam etdirməklə fərqlənir. Bu dövlət xarici ölkələrin investorlarını öz iqtisadi və təsərrüfat həyatına cəlb

⁴ Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию Юнктад доклад о мировых инвестициях. 2013. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2013overview_ru.pdf.

⁵ Северо-Американская зона свободной торговли (НАФТА). <http://www.ereport.ru/articles/ecunions/nafta.htm>.

etmək üçün ən əlverişli imkanlar yaratmaqdadır⁶. II dünya müharibəsindən əvvəl ABŞ-da təşkil olunmuş, sonralar isə Qərbi Avropanın İngiltərə, İspaniya, Fransa, Almaniya kimi ölkələrində geniş yayılmış investisiya fondlarının fəaliyyət təcrübəsi də şübhəsiz digər ölkələr, xüsusilə postsosialist və postsovet dövlətləri, o cümlədən də Azərbaycan Respublikası üçün müəyyən maraq kəsb edə bilər.

Xarici ölkələrdə birbaşa investisiya fəaliyyətini intensivləşdirib genişləndirən Yaponiyanın işgüzar dairələri birbaşa investisiya qoyuluşlarının 20%-ə yaxınını Asiya qitəsi ölkələrinə, təxminən 40%-ni isə dünyanın digər region ölkələrinin iqtisadiyyatına qoymuşdur. Yaponiyanın rastlaşdığı çətinliklərə baxmayaraq, seçdiyi inkişaf modelində yığım-kredit-investisiya qoyuluşları xəttinin uğurla həyata keçirilməsi, ölkənin sonrakı yüksəlişi, habelə müasir dünya təsərrüfat sistemindəki övqeyinin təmin edilməsində həlledici rol oynaması ilə fərqlənib⁷. İqtisadi resurs və imkanlarından istifadəyə görə son dövrlərdə fərqlənən Hindistanın ölkədə əlverişli investisiya mühiti yaratmaq yolundakı səyi xüsusi ilə diqqəti cəlb edir. Habelə tədqiqatlar göstərir ki, ölkə iqtisadi siyasət prinsiplərinə uyğun hərəkət edərək real təbii sərvətlərinə, ucuz iş qüvvəsinə, hüquqi bazasına əsaslanıb sənayeni modernləşdirir, onu yeni texnologiya təməlinə qurmağa çalışır⁸.

4. Qeyri-neft sektorunun tənzimlənməsində hüquqi əsasların rolu yüksəkdir. Qeyri-neft sektorunu təmsil edən sahələrin böyük əksəriyyəti özəl sahələr olduğu üçün onların təşkili və tənzimlənməsi sistemi ölkədə qəbul edilən hüquqi-normativ sənədlərdə öz təsbitini tapmaqdadır. Müvafiq tənzimləmə sistemini hüquqi, iqtisadi, sosial təminatverici aspektlərdən qiymətləndirmək məqsədəuyğundur. Ölkədə son illərdə biznes mühitinin münbitləşdirilməsi, vergi islahatlarının genişləndirilməsi istiqamətində həyata keçirilən islahatlar öz bəhrəsini verməkdədir. Qeyri-neft sektorunun fəaliyyətinin təşkili,

⁶ Доклад о мировом развитии 2019.

<https://www.vseмирnyjbank.org/ru/publication/wdr2019>.

⁷ Кузнецов А.В. Международные финансы. Особенности инвестиционной стратегии Японии и перспективы сотрудничества с Россией. <file:///C:/Users/User/Downloads/593-775-1-SM.pdf>.

⁸ Ливенцев Н.Н. Международное движение капитала : (инвестиционная политика зарубежных стран) : учебник для вузов / Н. Н. Ливенцев, Г. М. Костюнина. – М. : Экономистъ, 2014. – 367 с. <https://mgimo.ru/files/17713/17713.pdf>

tənzimlənməsi ilə bağlı gömrük qanunvericiliyi mühüm rol oynadığı üçün bu sahədə son on ildə nəzərə çarpacaq dəyişikliklər aparılmışdır. Bütün bu meyillərə baxmayaraq, qeyri-neft sektorunun inkişafı vergi və gömrük qanunvericiliyin də müasir tələblər baxımından təşkilini ön plana çəkir. Bu baxımdan əsas götürülməli olan istiqamətlər kimi iqtisadi və milli təhlükəsizliyin artırılması, ölkə əhalisinin sağlamlığının qorunması, bu sahədə qabaqcıl təcrübənin tətbiqi, beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması amilləri öz vacibliyi ilə çıxış etməkdədir. Azərbaycanın perspektiv inkişafı ilə bağlı mühüm rol oynayan qeyri-neft sektorunun inkişafı və bu sahədə maliyyə-investisiya resursları ilə təminat imkanlarının yüksəldilməsi müvafiq qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsini də ön plana çəkir.

5.Qeyri-neft sektorunun inkişafı bu sahənin investisiya tələbatı ilə sıx bağlıdır. Qeyri-neft sektorunun inkişafı baxımdan əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də əsas fondların inkişafıdır. 2010-2019-cu il müqayisəsində kənd təsərrüfatında mövcud olan əsas fondların dəyəri 29% artmaqla 7 milyard manat, mədənçıxarma sənayesində 3,5 dəfə artmaqla 97 milyard manat, emal sənayesində isə 37% artmaqla 8 milyard manat təşkil edib⁹. Ümumi daxili məhsul istehsalında qeyri-neft sektorunun xüsusi çəkisi öz yüksəlişi ilə müşayiət edilir. Son on il ərzində ÜDM-də qeyri-neft sektorunun payı 44%-dən 55%-ə çatması ilə diqqəti cəlb edir. Sənaye sektorunun inkişafında baş verən irəliləyişləri bu sahədəki makroiqtisadi göstəricilər ifadə edir. 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə bu sektorda əldə olunan xalis mənfəətin həcmi 1,4 dəfə artmaqla 28,8 milyard manat səviyyəsinə çatmışdır. Qeyri-neft sənayesinin bu sektor üzrə xalis mənfəətdəki payı 51%-ə yüksəlmişdir¹⁰. Bu dövr ərzində baş verən belə yüksəlişlər, özlüyündə sənaye sektorunun, xüsusilə də qeyri-neft sənayesinin böyüməsinə səbəb olub. Qeyri-neft sektorunun aparıcı sahəsi olan emal sənayesinin inkişafında son on ildə ciddi artım meyilləri özünü göstərmişdir. 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə emal sənayesində məhsul istehsalı 2 dəfə artmaqla 11,8 milyard manat təşkil etmişdir. Belə artım müsbət qarşılansa da, lakin, bu sahədə neft məhsullarının istehsalı hələ ki, öz üstünlüyü ilə (25-30%) qalmaqdadır.

⁹ https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/

¹⁰ <https://www.stat.gov.az/source/industry/>

Emal sənaye istehsalında əksər sahələrin payı neft məhsullarının istehsal sahələri ilə müqayisədə öz yüksək səviyyəsi ilə nəzərə çarpmır.

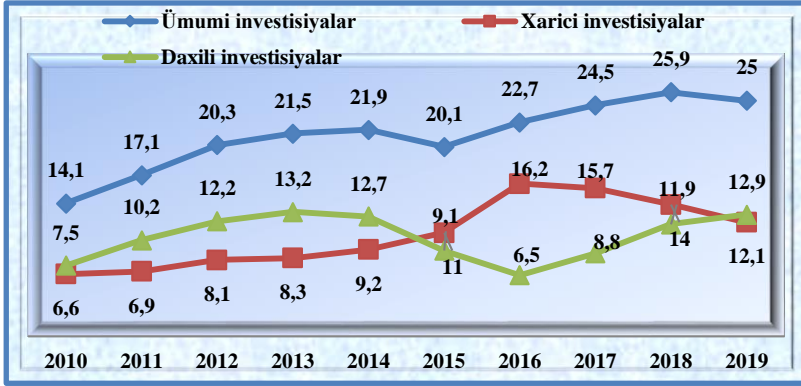
Qeyri-neft sektorunun iqtisadi rayonlar üzrə inkişafında nəzərə çarpacaq fərqliliklər mövcuddur. İqtisadi rayonların əsas sahələr üzrə ümumi məhsul buraxılışının 70%-i Bakı şəhərinin payına düşür. Qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyərin 21%-i (9,8 milyard manat) mikro, kiçik və orta müəssisələrin payına düşür. Mikro müəssisələr tərəfindən 2019-cu ildə məhsul istehsalı və göstərilən xidmət həcmi ÜDM-in 8,9%-ni təşkil etdiyi halda, kiçik müəssisələr üzrə bu göstərici 3,8%, orta müəssisələr üzrə isə 10,1% olmuşdur. Ölkə ixracının 95%-i biləvasitə neft sektorunun payına düşməkdədir¹¹. Qeyri-neft sektoruna daxil olan təsərrüfat subyektlərinin idxaldakı payı hələ ki, yüksək səviyyəsi ilə fərqlənmir. İxrac olunan məhsulların 5%-nin qeyri-neft sektoruna (emal və kənd təsərrüfatı) aid olması amili də bunu sübut edir. Xarici ticarətdə innovasiya və rəqabət yönümlü məhsulların həcmi öz yüksək səviyyəsi ilə seçilmir (0,5%). Ölkənin qeyri-neft sektoruna aid əksər subyektlərin xarici bazarlara çıxış potensialı, maddi və texniki imkanları hələ ki, yüksək deyildir. Xüsusilə də yaranan mövcud durum daha çox bu sektor üzrə kifayət qədər investisiya qoyuluşlarına ehtiyac olmasını açıq şəkildə göstərməkdədir.

6.Qeyri-neft sektoruna yatırılan investisiya qoyuluşlarında fərqliliklər mövcuddur.

Son on ildə iqtisadiyyata yönəldilən investisiyaların həcmnin artmasına diqqət artırılmışdır. Bu dövr ərzində ölkə iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların həcmi 1,8 dəfə artaraq 25 milyard manata çatmışdır. Bu dövrdə daxili investisiya qoyuluşlarının həcmi 1,7 dəfə artmaqla 12,9 milyard manat, xarici investisiyaların isə 1,8 dəfə yüksəlməklə 12,1 milyard manat olmuşdur. İqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarında bir sıra vacib məqamlar xüsusi ilə diqqəti cəlb etməkdədir. Birincisi, xarici investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsi neft sektoruna yatırılan vəsaitlərdir. Digər tərəfdən, bu sektora yatırılan investisiya qoyuluşlarında dövlət vəsaitləri də üstünlük təşkil etməkdədir. İkincisi, daxili investisiya qoyuluşları əsasən qeyri-neft sektoruna yatırılan maliyyə vəsaitləridir. Bu qoyuluşlarda müəssisə və

¹¹ <https://www.stat.gov.az/source/finance/>

təsərrüfat subyektlərinin öz daxili mənbəyinin vəsaitləri öz yüksək payı ilə fərqlənməkdədir.

Qrafik 1. İqtisadiyyata yönələn investisiyaların struktur dinamikası (milyard manat)

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/> məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

İqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının həcmində illər üzrə artım meyilləri müşahidə olunur. 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə iqtisadiyyata yönəldilən kredit qoyuluşlarının həcmi 1,4 dəfə artmaqla 13 milyard manata çatmışdır. İqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının müddətlər üzrə bölgüsündə son on ildə uzun müddətli kreditlər daha üstünlük təşkil edir. Ölkənin bank kredit təşkilatları tərəfindən iqtisadiyyata yönəldilən maliyyə-kredit vəsaitlərinin həcmi son on ildə 1,7 dəfə artması ilə diqqəti cəlb edir. Bank və kredit təşkilatlarının iqtisadiyyata kredit qoyuluşlarının inkişaf dinamikası vaxtı keçmiş kreditlərin həcmində artması ilə müşahidə olunur. 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə bu təşkilatların kredit qoyuluşlarının həcmi 1,7 dəfə artdığı halda, vaxtı kəmiş kreditlərin həcmində bu dövrdə 2,6 dəfə artım meyili nəzərə çarpıb. Bank-kredit təşkilatları tərəfindən son on ildə ən çox kreditlər ev təsərrüfatına verilmişdir. Ev təsərrüfatlarına verilən kreditlərin həcmi 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə 2,6 dəfə artmaqla 7 milyard manata təşkil etmişdir. Bu sahə üzrə verilən kreditlər ümumi kreditlərin 46%-ni təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, ev təsərrüfatına verilən kreditlərin əsas hissəsini (70%) istehlak kreditləri təşkil edir. Bank təşkilatları tərəfindən verilən kreditlərin tərkibində digər bir yüksək payı ilə seçilən sahə ticarət və xidmət sektorudur. Sənaye və kənd təsərrüfatına banklar tərəfindən verilən

kreditlərin həcmi müasir tələblər baxımından yüksək qiymətləndirmək olmaz. Bank-kredit təşkilatlarının regional inkişafında ciddi fərqliliklər müşahidə olunmaqdadır. Banklar tərəfindən verilən kreditlərin əsas hissəsi, 81%-i Bakı şəhərinin payına düşür. Bakı şəhərində verilən kreditlər üzrə orta faiz göstəricisi 9% səviyyəsində olduğu halda, iqtisadi rayonlar üzrə o 15-24% arası dəyişməsi ilə müşahidə olunur¹².

Bank-kredit təşkilatlarının iqtisadiyyata yönəldikləri vəsaitlərin həcmnin artması əsasən bu təşkilatların dövlət proqramları çərçivəsində büdcə vəsaitlərinin məqsədli cəlbi və istifadəsilə sıx bağlıdır. Bankların öz vəsaitlərinin iqtisadiyyata yönəldilmə səviyyəsi qanəddici səviyyədə deyildir. Bank təşkilatlarının kreditlərin faiz dərəcələrinin yüksəkliyi qeyri-neft sektorunun bu maliyyə resurslardan istifadəsinə geniş imkanlar yaratmışdır.

Diagram 1. İqtisadi rayonlar üzrə kredit qoyuluşu (% , 2019).

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/regions> məlumatları əsasında hazırlanmışdır

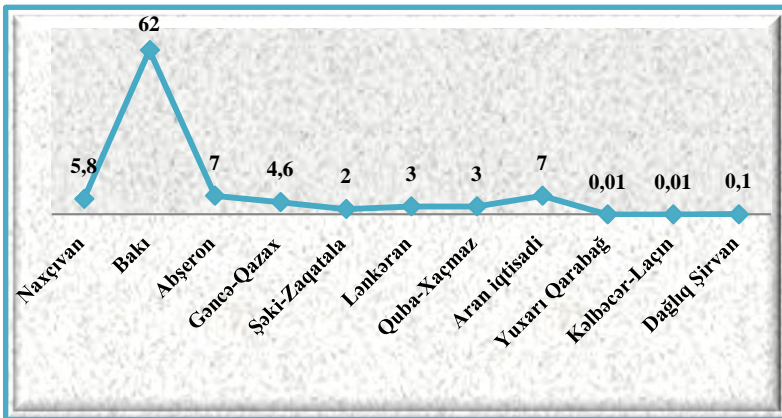
Ölkədə son on ildə əsas kapitala yönəldilmiş investisiya qoyuluşlarının həcmi sənayedə 2 dəfə artaraq 8,7 milyard manat, tikinti sektorunda 33 dəfə artmaqla 3,7 milyard manata çatmışdır. Sənaye sahəsində əsas kapitala yönəldilən investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsi neft-qaz sektoruna yönəlməkdədir. Sənaye sektorunda investisiya qoyuluşlarında sahəvi baxımdan əsaslı fərqliliklər nəzərə çarpmaqdadır. 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə mədənçıxarma sənayesində əsas kapitala yönəldilən investisiyaların həcmi 1,9 dəfə artmaqla 5,7 milyard manata çatmışdır. Emal sənayesində də müqayisə olunan dövr

¹² <https://www.stat.gov.az/source/regions/>

ərzində bu göstərici 5 dəfə yüksəlməklə 2,5 milyard manat təşkil etmişdir. Müvafiq sektorda başlıca fərqli məqamları belə xarakterizə etmək mümkündür:

- Mədəncıxarma sənayesi əsasən dövlət sektoruna, emal sənaye isə qeyri-neft sektoru olaraq özəl sektora aiddir;
- Mədəncıxarma sənayesində əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların ümumi sənaye qoyuluşlarındakı payı 61%, emal sənayesinin isə 27% səviyyəsindədir;
- Mədəncıxarma sənayesinə yatırılan investisiyaların 62%-i xarici, 38%-i daxili investisiyalar olduğu halda, emal sənayesindəki investisiyaların 32%-i xarici, 68%-i daxili yatırımlardır;
- Mədəncıxarma sənayesinə yatırılan daxili investisiyalar dövlətə, emal sənayesinə yönəldilənlər isə müəssisələrin özünə aiddir.

Kənd təsərrüfatı, informasiya və rabitə sahələrində əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların həcmi digər sahələr ilə müqayisədə yüksək deyildir. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların bölgüsündə fərqliliklər aydın şəkildə özünü göstərməkdədir. Regional fərqlər digər sahələrdə olduğu kimi əsasən bir neçə iqtisadi rayon və Bakı şəhərinin üstünlüyü ilə nəzərə çarpmaqdadır. Bakı şəhərinin payı ən yüksəkliyi ilə, yəni ölkə üzrə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların 62% -ni təşkil etməsi ilə diqqəti cəlb edir.

Qrafik 2. İqtisadi rayonlar üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların pay bölgüsü (%)

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/regions/məlumatları> əsasında hazırlanmışdır.

Azərbaycanda 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə sahibkarlıq

sektorunda əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların həcmi 1,7 dəfə artmaqla 7 milyard manata çatmışdır. Bu göstərici ölkə üzrə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların 41%-ni təşkil edir. Özəl sektorda olan müvafiq yatırımlar sırf daxili mənbələr üzrə həyata keçirilməsi ilə də diqqəti cəlb edir. Sektorda yatırılan müvafiq investisiyalarda mikro sahibkarlıq subyektlərinin payı - 40%, orta sahibkarlıq subyektlərinin - 44% təşkil etdiyi halda, bu göstərici kiçik sahibkarlıq subyektləri üzrə 16% olması ilə fərqlənir. Sahibkarlıq subyektlərinin 78%-inin kiçik müəssisələr təşkil etməsinə baxmayaraq, bu sahədə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların payı yüksək deyildir. Sahibkarlıq sektorunun inkişafında əldə olunan irəliləyişlərə baxmayaraq, bu sahədə ciddi investisiya qoyuluşlarına ehtiyac vardır.

Mədəncixarma sənayesində son on ildə müxtəlif dəyişikliklərə baxmayaraq innovasiya xərclərinin həcmi 8 dəfə artaraq 4 milyon manat olmuşdur. Emal sənayesində isə həmin dövr ərzində innovasiya xərclərinin həcmi 6 dəfə artmaqla 47,7 milyon manat təşkil etmişdir. Digər sahələr ilə müqayisədə daha çox innovasiya yatırımlarının yüksəldiyi sahə kimi emal sənayesi nəzərə çarpır. Ancaq, belə yatırımlar müasir təcrübədə həmin sahələr üzrə innovasiya qoyuluşları ilə müqayisədə ölçüyə gəlməz cüzi səviyyəsi ilə özünü göstərir. Artıq həm sənaye, həm də qeyri-neft sənayesində innovasiya yönümlü qoyuluşların artırılmasının çox zəruri olması öz vacibliyi ilə gündəmdədir.

İqtisadiyyatın, xüsusilə də qeyri-neft sektorunun müasir inkişafında fond bazarının rolu xüsusilə nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanda fond bazarının kapitallaşma səviyyəsi 2010-cu illə müqayisədə 2019-cu ildə 7,8 dəfə artmaqla 16,4 milyard manata çatmışdır. Dövlət qiymətli kağızlarının fond bazarının kapitallaşma səviyyəsindəki payı 72% təşkil edir¹³. Belə vəziyyət isə, özəl sektorun bu bazardan investisiya cəlbə imkanlarını daraldır. Qeyri-neft sektorunun fond bazarından başlıca investisiya mənbəyi kimi istifadəsində önəmli olan səhm bazarının inkişafı da yüksək qiymətləndirilə bilməz. Səhm bazarının fond bazarının ümumi kapitallaşma səviyyəsindəki payı 9%-dən yüksək deyil. Bu göstərici xüsusilə də müasir təcrübə baxımından çox kiçik hesab olunur.

¹³ <https://www.cbar.az/page-190/capital-market>.

7. Qeyri-neft sektorunun investisiya təminatının yaxşılaşdırılması bu sahədəki inkişaf istiqamətlərinin müəyyən olunmasını zəruriləşdirir. Ölkədə qeyri-neft sektorunda müasir tələblərə cavab verəcək məhsul istehsalının stimullaşdırılmasında, bununla bağlı investisiya potensialının istifadəsində müvafiq amillərə xüsusi üstünlük verilməlidir (müasir bazar tələblərinə cavab verən məhsul istehsal edən müəssisələrə təminatlı güzəşt və dəstək mexanizminin təkmilləşdirilməsi; müvafiq təyinatlı və bazarda özünü doğrultmaqda olan müəssisələrə uzunmüddətli investisiya kreditləşməsində zəruri dəstəyin artırılması).

Qeyri-neft sektoruna daxil olan müəssisələrin çevik və səmərəli investisiya siyasətinin olması xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Bu sektora daxil olan müəssisələrdə investisiya siyasətinin hazırlanmasında əsas mühüm amillərdən biri də subyektin özünün və cəlb etdiyi maliyyə resursları hesabına formalaşdırdığı portfelin həyata keçiriləcək layihələr üzrə qənaətlilik və səmərəlilik məqamları ilə təmin olunmasının əsaslandırılmasıdır. Ölkədə daxili və xarici inkişaf təsir amilləri, rəqabət mühitinin tələbləri əsas götürülməklə vahid investisiya siyasəti müəyyən edilməlidir. Belə siyasət bu sahədə mövcud olan bütün hüquqi, iqtisadi, sosial, ekoloji, metodoloji, innovativ və s. əsasları bir müstəviyə gətirməklə, onlar arasında tam anlaşılıqlıq, əlaqəlilik və çeviklik olmasını təmin etməlidir. Mövcud siyasət region və subyektlərin investisiya proqram və siyasətləri ilə uzlaşdırılmalıdır. Dövlət investisiya siyasəti makroiqtisadi sabitliyin qorunmasına və investisiya fəaliyyətin inkişafına yönəlməklə bir sıra mühüm istiqamətləri özündə ehtiva etməlidir. İntestisiya siyasətini qeyri-neft sektorunun mənafeələrinə yaxınlaşdırmaq vacib məsələlərdən biri hesab olunmalıdır. İntestisiya siyasəti orta və uzunmüddətli dövr müddətliliyi ilə çıxış etməli, burada milli iqtisadiyyatın ənənəvi, regional və aparıcı sahələrinin prioritetliyi, konkretliyi ilə müəyyənləşdirilməlidir. Qeyri-neft sektorunun maliyyə-investisiya təminatının yaxşılaşdırılması fond bazarının investisiya cəlbədiciyi ilə əlaqələndirilməlidir. Fond bazarının investorlar üçün cəlbədiciyinin artırılması məqsədilə sistemli tədbirlər həyata keçirilməli, bazarın fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi və iqtisadi mexanizmlər təkmilləşdirilməlidir.

İnnovasiya fəaliyyətinin investisiyalaşdırılmasının əsas istiqamətlərindən birini də qeyri-neft sektoruna daxil olan subyektlərin elmi-texniki inkişafının yüksəldilməsi təşkil etməlidir. Qeyri-neft sektorunun investisiya təminatının yaxşılaşdırılması baxımından innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsinə, İKT sisteminin bu sahədə tətbiqinin artırılmasına diqqət daha da yüksəldilməlidir. Qeyri-neft sektoruna daxil olan subyektlərin potensial imkanlarını nəzərə alıb, innovasiya fəaliyyətinin maliyyə təminatının artırılması məqsədilə bu subyektlər arasında səmərəli koordinasiya sisteminin yaradılması, onların məqsədli birgə fəaliyyətinin təşkili də məqsəduyğun olar.

8.İnnovasiya fəallığının artırılması mövcud hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsini vacibləşdirir. İnnovasiya fəaliyyətini tənzimləyən əsas qanunlar olaraq “Xarici investisiyaların qorunması haqqında” və “İnnovasiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunları mövcuddur. Mövcud qanunvericilik sənədlərinin birləşdirilməsi yerli və xarici investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi baxımdan daha məqsəduyğundur. Müvafiq qanunların ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərməsinə və qəbul olunduğu müddətdən müəyyən vaxt keçməsinə baxmayaraq, bu hüquqi-normativ sənədlərdə bir çox təkmilləşmələrin edilməsi xüsusi zərurətdən irəli gəlir. Müvafiq qanunvericilik sənədlərinin anlayış müddələrinin təkmilləşdirilməsi zəruri hesab olunur. Hüquqi bazada dövlət investisiya siyasətinin əsaslarının müəyyən edilməsi, onun istiqamət və icrasının vahid bir bölmədə geniş və təkmil müddəalar ilə verilməsi ölkədə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsinin hüquqi təminatının gücləndirilməsinə xidmət edir. Qanunvericilikdə investisiya fəaliyyəti, tənzimlənməsi və investisiya subyektləri ilə bağlı müddəalar öz əksini tapsada, lakin bu sahədəki müddəaların həm ölkənin, cəmiyyətin, vətəndaşların həyatı, sağlamlığı, həm də ətraf mühitin qorunması ilə bağlı təhlükəsizlik məhdudiyyətləri üzrə daha konkret və aydınlığı ilə əks olunması önəmlidir. İnnovasiya ilə bağlı qanunvericilik sənədlərində güzəşt-stimullaşdırıcı müddəaların geniş təsbit olunması, onların tətbiq mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi də zəruridir.

Qanunvericilikdə investisiya fəallığının artırılması sahəsində şəffaflığın gücləndirilməsi ilə bağlı hər hansı bir maddənin öz əksini

tapması da əhəmiyyət kəsb edir. İnvestisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsinin səmərəliliyinin artırılması, bu sahədə hüquqi-normativ əsaslara riayət olunması audit nəzarətində qanunvericilikdə ifadə olunmasını əsaslandırır. Hüquqi bazada investisiya fəaliyyətinə nəzarətin təşkili forma və prosedurları müəyyənləşdirilməlidir. Bu fəaliyyətə nəzarət sistemində ekoloji auditin təşkili də vacib hesab olunmalıdır. Qanunvericilikdə investorların hüquqlarının digər şəxsə keçmə proseduruda aydınlaşdırılmalıdır.

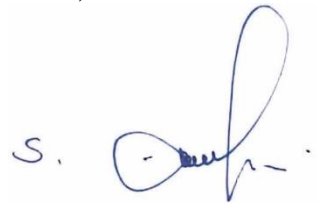
İnvestisiya fəaliyyətini tənzimləyən əsas qanunlar olan “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” və “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” qanunvericilik sənədlərində mövcud uyğunsuzluqlar aradan qaldırılmalıdır. Ölkə və dünyada baş verən inkişaf meylləri hər iki qanunda investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı bir çox maddələrin sıx əlaqəli olduğunu ifadə etməklə, onların vahid investisiya fəallığının və cəlbediciliyinin artırılması məqsədinə xidmət etdiyini göstərir. İnvestisiya cəlbediciliyində maliyyə-fond bazarının rolunun vacibliyini nəzərə alaraq bu sahədə müvafiq tədbirlərin icrası da məqsədmüvafiq hesab olunmalıdır (investisiya fəaliyyəti ilə bağlı maliyyə-fond bazarının səmərəliliyinin yüksəldilməsi; bazarda korporativ idarətmə sisteminin yaxşılaşdırılması; investorların hüquqlarının qorunması üzrə proqramın hazırlanması).

Dissertasiya işinin əsas məzmunu çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Sadıqov İ.V. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası və qeyri-neft sektorunun inkişaf zərurəti. AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, AMEA-nın Xəbərləri: İqtisadiyyat Seriyası, Bakı: 2015/6. səh.163-169.
2. Sadıqov İ.V. “Qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşlarının cəlbi səviyyəsi və maliyyələşmə imkanları”. Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. Kooperasiya elmi-praktik jurnalı. Bakı: №3(42)-2016, səh.117-122
3. Sadıqov İ.V. “Müasir şəraitdə qeyri-neft sektorunun investisiya fəallığı və mənbələri”. AMEA İqtisadiyyat İnstitutu. AMEA Xəbərlər İqtisadiyyat Seriyası Jurnalı. Bakı: 2016/5 (sentyabr-oktyabr), səh.167-175.
4. Sadıqov İ.V. “İnvestisiya qoyuluşları sahəsində beynəlxalq təcrübə

və qeyri-neft sektorunun maliyyələşməsi” Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi, Əmək və Sosial Problemlər üzrə Elmi-Tədqiqat və Tədris Mərkəzi, Əmək və Sosial Problemlər, Elmi əsərlər toplusu, Bakı: 2016, №2(18), səh.81-88

5. Садыгов И.В. «Развитие инвестиционной и инновационной деятельности в Азербайджанской Республике» Міністерство освіти і науки України, Національний лісотехнічний університет України, Актуалні проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації, г. Львів: 2016; 27-28 жовтня, стр.86-89
6. Особенности современного развития ненефтяного сектора в Азербайджанской Республике (Журнал «Экономика и Предпринимательство». Москва: 2017, №5(ч.2), стр.214-217.
7. Sadıqov İ.V. Azərbaycan biznes mühitinin inkişafı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyinə həsr olunmuş “Müstəqil Azərbaycan dövlətinin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və aqrar sahənin rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi problemləri” mövzusunda Beynəlxalq Elmi-Praktik Konfransın materialları. Bakı: 1-2 iyun 2018, səh.517-520.
8. Sadıqov İ.V. Müasir şəraitdə qeyri-neft sektorunun təşkili və tənzimlənmə sistemi. “Azərıtifaq” və Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. Kooperasiya elmi-praktiki jurnalı. Bakı: 2019 №2 (53), səh.56-62
9. Sadıqov İ.V. “Qeyri-neft sektorunun investisiya təminatının artırılması” // Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Naxçıvan Dövlət Universiteti. “Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının davamlı inkişafında innovasiyaların rolu” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları, Naxçıvan: 2020, səh.139-142

Dissertasiyanın müdafiəsi “28” dekabr 2021-ci il tarixdə saat 16:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində İqtisadi Araşdırmalar Elmi Tədqiqat İnstitutunda fəaliyyət göstərən FD 1.11 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rəsmi internet saytında www.unec.edu.az yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “27” noyabr 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 26.11.2021. Kağızın formatı: 60x84 ^{1/16}.
Sifariş 12/11. Həcmi 1 ç.v. (36426 işarə)
Ofset kağızı Xerox C klass. Tiraj 100.

*“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.
Email: capevi@internet.ru / əlaqə üçün: (055)2012809*